

A TÁRSADALOM.

34. Társadalmi erkölcs.

Az ember társas lény; boldogsága, hivatásteljesíthetése csak társaságban lehetséges. A Szentírás ama mondása: „Nem jó az embernek egyedül lenni“ (I. Móz. 2:22), az emberi természet igaz ismeretéből származó. Az öröm kétszerte nagyobb, ha azt mással megoszthatjuk, a bánat sokkal könnyebben elviselhető, ha abban valaki részvevő szívvel osztozik.

Ha egyedül utazunk a természet ölén, vagy a nagy városok sürgő zajában, a márványpaloták csodái között, önkéntelenül érezzük, hogy a sok friss benyomás nem teljes, nem eléggé kielégítő, ha nincsen kivel megbeszéljük, véleményünket kicseréljük. Ilyés próféta nem maradhatott a barlangban, távol a világtól, mert érezte, hogy prófétai hivatását csak az emberek társaságában teljesítheti. Ibsen egyik legnagyobb szerű drámájának főhőse: Peer Gynt kénytelen belátni, hogy elveszett élet az, amely csak az egyén külön jogaiban és igényeiben keresi az élet célját.

Az emberben rokonszenv és szeretet van embertársai iránt. A rokonszenv nem mindenkivel szemben egyforma. Rendszerint azokkal szemben ébred fel nagyobb mértékben, akikkel életközösségben vagyunk, akiket közelebbről ismerünk. Mikor Robinson egy elhagyatott szigeten Péntekkel találkozott, teljes rokonszenvvel ragaszkodik hozzá, pedig valószínűleg számba sem vette volna, ha valamely európai nagy városban találkozik vele. A rokonszenv és sorsközösség az emberek egy csoportját az érdekközösség folytán egymással összeköttetésbe hozza. Az emberi társadalomban különböző csoportokat, kisebb, nagyobb alakulatokat, közületeket találunk. Magasabb társadalmi és erkölcsi érdekek létesítésére mindig társaságok alakulnak. Sajnos, sokszor nemcsak a jóra, hanem a rosszra, nemcsak a nemes és önzetlen célokra, hanem bűnös önzésre is.

Az emberi társadalomnak főbb alakulata: a család, az egyház, a haza, az állam és az emberiség.

Az embereknek joguk van különböző társaságokat alakítani, de csak azok állhatnak fenn, melyek erkölcsi alapon állnak és az emberiség tökéletesbülését szolgálják.

Az emberi életnek egyik legnagyobb kincse: a kultúra, a közművelődés. A kultúra csak társadalomban valósulhat meg. Minél nagyobb, erősebb és szervezettebb egy közület, annál többet valósíthat meg a kultúra áldásaiból. Minden igaz társadalmi közületnek az a célja, hogy nagyobbra emelje a közművelődés színvonalát.

A) A CSALÁD.

35. A házasság.

A házasság egy férfiúnak és nőnek a világi és egyházi törvények szerint az egész életre való egyesülése. Régebben a házasságkötés teljesen egyházi szertartáson alapult. Ma megvan a polgári jellege is. A helyes erkölcsi álláspont ma is azt tartja, hogy a házasság több, mint egyszerű polgári szerződés. Azért a polgári szertartást az egyházi áldásnak kell követnie. Romániában az egyházi áldás igénybevétele kötelező is. Több államban, köztük az Északamerikai Egyesült Államokban a házasulandók szabadon állapítják meg, hogy a polgári, vagy pedig egyházi szertartás szerint kötik-e meg a házasságot. Több államban pedig a polgárilag megkötött házasságra nem kötelező az egyházi áldás, csak ajánlatos. A vallásellenes államokban tiltják az egyházi áldást, ezeknél a házasság csak polgári intézmény s felbontása is nagyon könnyű. A házasság igazi alapja a házastársak között fennálló szeretet, kötelelességérzés. Igazi emberi életet csak házassági szövetségben lehet élni. A házasság tehát az erkölcsi és társadalmi életnek az igazi alapja. Goldsmidt, a XVII. századi angol regényíró azzal kezdi „*A wakefieldi lelkész*” című világhírű regényét: „Mindig azon a véleményen voltam, hogy egy jó ember, aki megházasodott és fölnevelt egy nagy családot, nagyobb szolgálatot tett az emberiségnek, mint azok, akik állandóan beszélnek a népesedés előnyeiről.” Kivétel természetesen van, nem nősült meg soha Brassai Sámuel, Kant Immanuel és nem nősülnek meg a róm. kath. papok, de ezek más téren szolgáltak az emberiségnek.

A házasságkötéshez minden normális embernek meg van a joga. A törvény azonban a jogot bizonyos feltételekhez köti. A törvény megkívánja, hogy a férfi legalább 18 évet, a nő legalább 15 évet betöltsön. Azonban a mai viszonyok között ritka dolog, hogy ilyen korán házasságot kössenek. Leghelyesebb, ha a férfi katonai szolgálat utáni időben, a nő pedig 20-ik évének betöltése után köt házasságot. A törvényt szabta korlátok mellett ott vannak az erkölcsi törvényt szabta korlátok is. Aki házasságot köt, annak a családjáról gondoskodnia kell. Ezért előre meg kell teremteni azokat az anyagi lehetőségeket, melyek segítségével családját eltarthatja.

A mai életlehetőségek között a férfi rendszerint meglehetősen későn jut abba a helyzetbe, hogy házasságot köthessen. A természet törvénye azt írja elő, hogy a házasság fiatal korban jöjjön létre. A később kötött házasságnak több hátránya lehet, a többek között az is, hogy nem lesz idő gyermekek felnevelésére.

A házasság komoly vállalkozás és feladat. Akik házasságot kötnek, közös életcéljuk kell, hogy legyen. Műveltségüknek, koruknak,¹⁾ életfelfogásuknak összhangzónak kell lenniök.

Napjainkban sokat beszélnek a házastársak ama kötelességéről, mely szerint egészséges voltukról a házasságkötés előtt szakavatott orvos útján meggyőződést kell szerezniök. Csak azok kössenek házasságot, akiket az orvosi vizsgálat egészségeseknek talál.

Mint a házasság, a házassági ígéret is komoly. Csak az tegyen ilyen ígéretet, akinek módjában áll megtartani és meg is tartja azt. Ilyen dologban valakit megcsalni, hitegetni, hasonlatos a szélhámossághoz. Aki ebben a kérdésben fölületes, léha, rendszerint más dolgokban is megbízhatatlan.

36. A házastársak kötelességei.

A házasság két egyenlő rangú félnek az egyesülése. A kereszténység uralomra jutásával megszűnt az a ferde helyzet, hogy a nő rabszolgája legyen a férfiúnak. A házassági fogadalomban a házastársak ígéretet tesznek, hogy egymást hű és igaz szeretettel igyekeznek boldogítani, s egymást sem egész-

¹⁾ A nő lehet fiatalabb. Népiesen így szokták számítani: vegyük a férfi életkorának felét, adjunk hozzá 7-et és megkapjuk a hozzávaló nő életkorát.

ségben, sem betegségben, sem boldog, sem boldogtalan állapotban hitetlenül el nem hagyják. Ennek a fogadalomnak egyenlő erkölcsi lények tehetnek eleget. Igazi barátság és szeretet csak egyenlő felek között állhat fenn.¹⁾

Az egyenlőség azonban nem zárja ki a munkafelosztást. A családnak a férfi a feje, ő az erősebb. A családfenntartás súlya elősorban reá nehezedik. A családnak ő a képviselője kifelé, védője, ha védelemre szorul.

A jó és okos feleség elismeri a férfiúnak e méltóságát s ezt semmiképpen sem csorbítja, sőt tőle telhetőleg emeli. A művelt férfi is mindent megtesz felesége női méltóságának emeléseért. Nincs semmi visszataszítóbb, mint mikor a férfiú nem gyöngéd és előzékeny feleségével szemben, hanem durva és erejét, hatalmát fitogtató.

A nő a családban azt a szerepet tölti be, amit a szív a szervezetben. Ha kifelé nem is ő képviseli a családot, befelé ő annak a lelke. Mindaz a gondosság, finomság, figyelem és önfeláldozó munka, ami egy családfenntartáshoz szükséges, csak a nőnek, a jó háziasszonynak lehet a tulajdona. Erkölcsi szempontból nem abban áll a munka értéke, hogy vezér-e valaki vagy nem, hanem abban, hogy miképpen tölti be hivatását. A férj mellett a nő is hozzájárul ahhoz, hogy a ház köztiszteletben állhasson. Egy igazán jó, hivatása magaslatán álló nő a családi fészeknek olyan értéket és melegséget ad, hogy az élet küzdelmében elfáradt, vagy éppen sebet kapott férfi oda mindig örömmel és megnyugvással tér meg s ott újabb erőt és ösztönzést nyer a létért való küzdelemre.

A házastársak egymást befolyásolják. A vezető szerep rendszerint azé lesz, akiben nagyobb az akaratereő, aki nagyobb szellemi és erkölcsi tőkével van felruházva. Gyakran előfordul, hogy a rossz tulajdonságok válnak uralkodóvá a családban, ha egyik fél nem tudja a másikat a helyes útra terelni. Azt szokták mondani: ha ördöggel szövetkeztél, ördöggé válsz. Arra is találunk bőséges példát, hogy az okos, bölcs asszony a gyöngé jellemű férfiúból egészen rendes embert formál. A házastársi viszony általában arravaló, hogy a házastársak egymás hibáit

¹⁾ Az egyházi atyák érdekesen világítják meg a férfi és a nő viszonyát a teremtés története alapján, mely szerint Isten Évát az Ádám oldalbordájából alkotta. Azt mondják: nem alkotta a fejéből, mert nem lehet az asszony a család feje; de nem is a lábából, mert az asszony nem lehet a férj rabszolgája. Az oldalából teremtette, mert ezzel meg akarta magyarázni, hogy az asszony a férfiúnak egyenrangú társa: »felesége«.

gyöngéd tapintattal kiküszöböljék, jó tulajdonságaikat pedig megerősítsék, fejlesszék.

Boldog családi élet csak ott lehet, ahol a férj és feleség közös célt tűznek ki és ezért mindketten kitartással küzdenek egy egész életen át. A család az élettapasztalat szerint csak egyszerű, nemes erkölcsök szem előtt tartásával várhat áldást Istentől, közbecsülést embertársaiktól. Igaza van a Szentírásnak, nem minden küzdelem, hanem csak az igaz küzdelem koronáztatik meg.

A házasság tízparancsolata.

1. Mihelyt tested kellőleg kifejlődött és család szerény eltartására megvannak anyagi feltételeid, minél előbb házasodjál.
2. Fiatal éveidet elsősorban arra használd, hogy készülj fel minél alaposabban a nagy életharcra.
3. Nőtlen korodban minél kevesebbet költés szórakozásra s tedd félre a megtakarított pénzt a családalapításra. Szeszes italt ne igyál, ne dohányozzál.
4. A házasságra ne úgy tekints, mint élvezetek forrására, amikor minden szabad lesz, mert a házas életnek is megvannak a maga nehézségei, kísértései és harcai.
5. A házasság komoly életfeladat, a kötelességek hatalmas tömege, éppen azért a férfias lelkület számára alkalmas küzdőtér.
6. Élettársat ne anyagi előnyökért válassz, mert rossz gazdálkodás vagy sorscsapások nagy vagyont is tönkre tehetnek. Anyagi létedet munkára és takarékosagra építsd.
7. Ne is a tetszetős testi külső legyen előtted a fontos, mert a szépség elhervad; ha megvan is, kétesértékű kincs, mert sok kísértéssel jár együtt.
8. Az élettársban a lelki tulajdonságokat keresd: a hűséget, szorgalmat, takarékoságot, gyöngédséget, türelmet, tisztaságot — s magad is ilyen légy.
9. Éppen ezért az élettárs választását ne hamarkodd el, ismerkedjél meg alaposan választottaddal a mindennapi életben s ne indulj pillanatnyi ötletek és hangulatok után.
10. A jegyességed ne legyen túl hosszú, kerüld a tisztátalan, érzéki együttléteket, készülj szent komolysággal az előtted álló nagy feladatokra. Legboldogabb az Istenben hívő lelkek harmonikus kapcsolata.
(A Magyar Sexual-etikai Orvostársaság).

37. A szülők kötelességei gyermekeik iránt.

A házasság akkor válik valóban családdá, ha az Isten gyermekekkel áldotta meg. A házastársak élete gyermekek nélkül kényelmesebb, de kevesebb örömet hoz, mint a gyermekes családok élete. A gyermekkel azonban a szülőknek nemcsak öröme, hanem a gondja és felelőssége is szaporodik. Isten az ember

életét valóban a jó gyermekben áldja meg, amilyen nagy áldás a jó gyermek, éppen olyan nagy csapás a rossz gyermek.

A gyermekek iránt való szeretet meg is van minden jóra való szülőben. A szülők azt is szeretnék, hogy gyermekükből kiváló ember legyen. Azonban nem minden szülő képes arra, hogy gyermekei helyes irányú nevelése érdekében a legjobb utakat és módokat kiválassza. A tisztán érzelmi alapon álló nevelés sokszor káros a gyermekre, mert túlsokat megengednek neki. Szükség van tehát, hogy az érzelmet az okosság és bölcsesség irányítsa, mi által a gyermekben levő tehetségek, jó tulajdonságok érvényre juthatnak, a rossz hajlamok pedig megsemmisülnek.

A szülőknek kétségtelen joguk, hogy otthon neveljék gyermeküket. Azonban sokkal helyesebb, hogyha iskolában nevelik, mert a gyermek az által már kiskorában a társas élethez hozzászokik, a társadalomba beletagozódik, önállóságra tesz szert s ezzel sokkal jobban rákészül az élet küzdelmére, mintha üveg-házi virágként, mindig otthon tartanak és kézen fogva vezetnék. Azonkívül a szakszerűség is az iskola mellett dönt. Az iskolákban csak arra képesített szakavatott emberek működhetnek. A legjobb szülő sem lehet oly jó tanító és nevelő, mint aki arra van készülve.

A nevelésnek, különösen pedig a vallás-erkölcsi nevelésnek az igazi kiinduló pontja a család. Ha innen jó hatásokkal indul el a gyermek, egész életére nagy kincset nyert hazulról. A családnak kell fejlesztenie a szív nemességét, a lélek jóságát, az emberszeretet érzését, minden szép, jó és nemes iránt való lelkesedésnek a szent tüzét. A szónak, beszédnek is sok hatása van, de a tett, a példamutatás nagy hatással van a fejlődésben levő lélekre.

A gyermekben nagy az utánzási hajlam. Amit másoktól lát, azt ő is kész utána csinálni. A gyermeki lélek olyan, mint a viasz. A legkisebb ráhatás is nyomot hagy rajta. Rossz társaság, illetlen beszéd, gonosz cselekedetek jóvátehetetlen károkat okozhatnak a gyermek életében, jellemében, fejlődésében. Az ilyen esetekre gondolt a gyermekek legnagyobb barátja: Jézus, midőn azt mondotta: „Ha valaki csak egyet is megbotránkoztat az én kisdedeim közül, akik én bennem hisznek, jobb annak, ha malomkövet kötnek a nyakára és a tengerbe vetik.” (Mk. 9: 42.)

A jó nevelés rendesen megtermi gyümölcsét. Ha a szülők azt látják, hogy igazi személyiséggé, vallás-erkölcsi lényé

nevelték gyermeküket, nyugodtan halhatnak meg, mert leg-szentebb kötelességüknek eleget tettek.

A szovjet (bolsevista) rendszerben a szülők lemondhatnak gyermekeik neveléséről és azt az államra bízhatják. Ez az eljárás az emberi szív igazi természetével ellenkezik. A gyermeknek a családban van a helye és csak onnan indulhat ki minden egészséges nevelés.

38. A gyermekek kötelességei szülők iránt.

A gyermekeknek szülők iránt való kötelességeik a természet törvényén alapszanak. Ki iránt érezhetne a gyermek tiszteletet, hálát és szeretetet, ha nem az iránt, aki neki életet adott, gondozta és ápolta? Szerencsétlen, természetellenes gyermek az, aki nem érez benső indítást arra, hogy szülőit szeresse és tisztelje. A nemes lélekből ez az érzés önként fakad. A szülők iránt való szeretetnek kiváló példája Petőfi Sándor, a legnagyobb magyar lírai költő élete és költészete.

A tisztelet és szeretet érzésének együtt kell járnia a bizalommal. A szülők iránt való szeretetből és tiszteletből önként következik, hogy bízunk is kell bennük. A gyermek még tapasztalatlan az élet körülményeivel, csábításaival ismeretlen, sőt sokszor védtelen is, ha önmagára marad. Az ifjaknak a tapasztaltabbaknak útmutatására szükségük volt mindig és szükségük lesz ezután is. Kitől szerezhette az ifjú igazi útmutatást, ha nem a szülőitől? Kiben bízhatik az ifjú, ha a szülőiben nem? Hiszen olyan benső kapcsolat nincs több a világon, mint a szülők és gyermekek között.

Mikor az ifjú nagykorú lesz, kikerül a szülők gondozása alól. A köztük levő kapocsnak nem szabad megszakadnia. A gyermeknek nagy korában is szeretettel és hálával kell szülőire gondolnia, s ha szükség, segítségére sietnie. Lehet, hogy a szülők előregednek, elfogultak lesznek, nem tudják a világ folyását nyomon követni, gyermekeiket megérteni. A felnőtt gyermekeknek okossággal, türelemmel át kell hidalniok a köztük való nézetkülönbséget s arra kell törekedniök, hogy szülőiket minden körülmények között megnyugtassák. A műveltség egyik követelménye, hogy szülőinkről soha se feledkezzünk meg. Őket tiszteljük és szeressük.

39. A testvérek kötelességei egymás iránt.

Minden ember testvérünk, mert egy mennyei Atyának vagyunk a gyermekei. Ennek a testvéri érzésből eredő áldott viszonynak első sorban vérszerinti testvéreinkkel szemben kell megnyilvánulnia. Aki édes testvéreit nem szereti, az másokat még kevésbé szerethet.

A kötelességek a szeretetből következnek. A szeretet mindent megért és mindent megold. Első sorban azt érteti meg, hogy a testvérek türelemmel, megértéssel viseltessenek egymás iránt. Ha felnőnek, egymás jogait tiszteljék, ha nézeteltérések, érdekellentétek keletkeznek közöttük, szeretettel, egymás megbecsülésével és egymás jogainak a tiszteletben tartásával igyekezzenek az ellentéteket kiegyenlíteni. Óvakodjanak a pereskedéstől, s általában az ellenségeskedés minden formájától. Ha valamelyik bajba, szerencsétlenségbe jut, a másik segítsen rajta.

Előfordul, hogy a szülők elszegényednek vagy elhalnak és kisebb gyermekük neveléséről nem tudnak gondoskodni. Ilyenkor az idősebb és jó módban levő testvéreknek kell gondoskodniuk testvérük neveléséről.

A testvéreknek egymást az általános, egyetemes erkölcsi törvények szemmel való tartásával mindenkor támogatniuk kell.

B) AZ EGYHÁZ.

40. A vallásos szervezetség szükségessége.

A vallásosság föltétlenül szükséges az emberi élet és a társadalom haladása szempontjából. Éppen ezért szükségünk van olyan intézményre, amely szükségképpen a vallás és erkölcs kérdéseivel foglalkozik, annak fejlesztését és alkalmazását tekinti legfőbb céljának.

Az egyházzal és az egyház céljáról a keresztény felekezetek különbözőképpen vélekednek. Az igazhitű (orthodox) teológia üdvintézménynek tekinti, amely nélkül senki sem juthat a mennyek országába. A keresztény vallást abszolút vallásnak tekinti, de önmagát t. i. saját felekezetét tekinti annak is, amely a keresztény vallás abszolút voltát képviseli. Mi a kizárólagosságnak nem vagyunk hívei, az üdvösséget el tudjuk képzelni az egyházon kívül is, de azért az egyházat *nélkülözhetetlennek* és *pótolhatatlannak* tartjuk. A keresztény felekezetek között

mindeniknek van valami külön hivatása is, s azért fõnn kell állaniok mindaddig, amíg Isten akarja, de meg van a maguk közös nagy céljuk és munkamezejük, mert mindenki magasabb, nemesebb emberi élet létesítésére törekszik, nemesebb és tisztultabb erkölcsöt akar létesíteni ezen a világon. Az egyház akkor áll hivatásának magaslatán, mikor nem azt keresi, ami egymástól elválaszt, hanem, ami összekapcsol.

Midõn elismerjük más felekezetek létjogosultságát, nem szabad a mi egyházunkkal különbösöknek lennünk. Gyakran halljuk ezt a kifejezést: „Minden vallás jó vallás, csak a kárvallás rossz vallás.” Aki különbösen, hidegen viseltetik egyházával, vallásával szemben, az már kárt vallott lelkében. A vallásban mindig több van annál, mint amit különbösen vehetünk. Az valahogy odatartozik a mi bensõ valónkhoz, jellemünkhöz, személyiségünkhöz. Amikor valaki vallási kérdésben különbös, már nagyon közel áll a teljes hitetlenséghez. A vallásos emberben mindig van valami a nagy lelkeknek, vértanuknak és szenteknek lelkesedésébõl.

Az egyház nemcsak a vallás, hanem a közerkölcsiség, közmûvelõdés és társadalmi rend fõnntartása szempontjából is fontos tényezõ. Ha egyház nem lett volna, a közmûvelõdés nem haladhatott volna a mai magas színvonalra.

41. Egyházunk iránt való kötelességeink.

A vallásnál a lényegre törekszik az ember, de a forma adja meg a dolog lényegét. Vallásosságunk csak akkor igazi valóság, ha az tetteiben nyer kifejezést. A vallásnak a következõ formai megnyilvánulásai szükségesek, hogy valóban méltók lehessünk a vallásos névre.

A) *Az istentiszteletek gyakori látogatása.* Imádkozni otthon és mindenütt lehet, de az nem ment fel senkit az alól, hogy templomba ne járjon. A gyülekezeti istentiszteleteken való részvétellel, az ima és egyházi beszéd hallgatásával, a közös éneklésben való részvétellel embertársaink, hitrokonaink iránt való rokonszenvünknek is kifejezést adunk. A templom ünnepies volta, mély csöndje nagyon is hozzájárul ahhoz, hogy teljes odaadással elmerüljünk a vallás kérdéseiben, ami erkölcsi tökéletességünket szolgálja.

B) *Az egyházi szertartások* (keresztség, konfirmáció, házasság megáldása, úrvacsoravétel, temetési szertartás) igénybe-

vétele. Mi a szertartásokat nem tartjuk Isten különös kegyelmi eszközeinek, de vallásunk megbecsülésének egyik biztos kívánalma és föltétele, hogy egyházi szertartásainkban minden adott alkalommal részesüljünk és istentiszteleteken minél gyakrabban részt vegyünk.

C) *Az egyházi szervezet erősítése.* Minél erősebb egy szervezet, annál jobban megfelel hivatásának, annál nagyobb mértékben szolgálatára tud állani az eszmének, amelyért létesült. Az élet eléggé mutatja, hogy csak az a mozgalom lehet igazán erős, amely jól van megszervezve. Ha szent vallásunk eszményeinek igazán akarunk szolgálni és annak erőt akarunk adni, akkor mindent meg kell tennünk egyházi szervezetünk jól működése érdekében. El kell járnunk a gyűlésekre, a tanácskonásokon részt kell vegyünk, az egyházépítő munkában teljes tehetségünk szerint segítenünk kell. A saját érdekeinket háttérbe kell helyeznünk az egyház érdekeivel szemben. Ha valamely kérdésben érdekelve vagyunk, a döntést másokra kell bízunk. Az egyházi törvényeknek engedelmeskednünk kell. Senki sem áll a törvény fölött, ne kívánjon senki olyat, ami a törvénnyel ellentétben áll.

D) *Erkölcsei magatartásunk legyen olyan,* amely az unitárius eszméhez méltó. Az unitárius vallás kiválóan erkölcsi vallás. Benne a vallás és erkölcs viszonyát semmi sem zavarja. A kicsiny szervezetnek azzal kell megmutatnia értékét, hogy tagjai vallásos buzgóságban és nemes erkölcsi cselekedetekben kiválnak. Az elmúlt évtizedek statisztikai kimutatása szerint a legkevesebb bűntény az udvarhelymegyei unitárius nép között fordult elő. Az amerikai statisztika szerint a közélet kiválóságai között legnagyobb az unitáriusoknak az arányszáma. Ez azt is mutatja, hogy az unitárius vallás kiválóan az akaraterő vallása. Az egyszerű, nemes élet, az állandó felelősségteljes munka az ember számára föltétlenül meghozza az erkölcsi sikert.

Az unitárius emberre nézve az erkölcsi nemes élet többszörösen kötelező. Számban kevesen vagyunk, ezért minőségben kell pótolni azt, ami mennyiségben hiányzik.

Egyházunk iránt való szeretetünkből önként következik, hogy azért minden telhetőt meg kell tennünk. Az erkölcsi szervezetek és intézmények is csak anyagi alapon állhatnak fenn. Éppen azért minden módunkban álló anyagi áldozatot meg kell hoznunk egyházunkért; az egyházi adót zúgolódás nélkül meg kell fizetnünk; ezenkívül önkéntes áldozatvállalásunkkal mások előtt is jó példával kell járnunk; gyermektelen, módos

embereket pedig meg kell nyernünk arra, hogy egyházunk javára alapítvánnyal örökítsék meg nevüket és vallásos buzgóságukat.

Az unitárius egyház szervezete.

1. Az unitárius vallás Romániában törvényesen elismert vallás a kultusz-törvény 21. §. e) pontjában.

2. Az unitárius egyház hivatalos neve: »Romániai Magyar Unitárius Egyház.«

Az unitárius egyházat a hívek összesége alkotja. Minden unitárius hívő tagja valamelyik egyházközségnek. Az egyházközségnek kormányzó szerve a közgyűlés, mely megválasztja a vezetőket: a lelkészt, énekvezér-tanítót, kebli gondnokot (kurátor) és a kebli tanácsot (presbiterium) stb.

Egymáshoz közel eső több egyházközség együtt egyházkört alkot, melynek vezetői: az esperes és két körü felügyelő-gondnok. Egyházunkban 8 ilyen egyházkör van, ú. m.: 1. Kolozsdobokai, 2. Aranyostordai, 3. Küküllői, 4. Marosi, 5. Székelykeresztúri, 6. Székelyudvarhelyi, 7. Felsőfehéri, 8. Háromszéki.

Az egyházkörök együttesen alkotják az unitárius egyházat, melynek vezetői a püspök és két főgondnok.

Az egyház összes ügyeit a Főtanács által alkotott törvények és határozatok alapján az Egyházi Képviselő Tanács intézi Kolozsvárt, hol a püspöki székhely is van.

A legfőbb törvényhozó- és kormányzó-testület a Főtanács és a Zsinati Főtanács. Főtanács minden évben, minden négy évben pedig Zsinati Főtanács tartatik.

C) AZ ÁLLAM. A HAZA.

42. A haza.

A haza az a föld, ahol születünk, növekedtünk, ahol őseink sírja fekszik, amelyre multunk dicsősége és jövőnk reménysége vonatkozik. Azt a szervezetet, amely egy államnak a lakósságát egybefűzi: *államnak* nevezzük.

Az állam hosszú fejlődésnek az eredménye. A család az ősember idejében már kifejlődött a maga egyszerű formájában. Több egymással rokonságban álló család törzset alkotott, amelynek főnöke, vezére rendszerint a legvitézesebb és legerősebb ember volt. A történelmi fejlődés folyamata alatt az egy népfajhoz tartozó törzsek, amelynek közös érdekeik voltak, felismerték az egyesülésben rejlő erőt és egy uralkodó vezetése alatt egyesültek. Így keletkezett az állam. Gyakran megtörtént, hogy különböző nyelvű és fajú népek egy uralkodó hatalma

alá kerültek, mert létérdekeik és körülményeik így parancsolták. Ismerünk oly államot is, ahol három különböző egyenjogú nemzet alkotja az államot. Egyik sem igényli az uralkodó faj vagy nemzet jogait (Schweitz). Az állam az egyesek és az összeség boldogságáért és fönmaradásáért keletkezett. Az állam a nagy emberi érdekek, szellemi és anyagi kultúra létesítése és fejlesztése mellett igyekszik célkitűzéseinek megfelelni.

A hazaszeretet első sorban érzelmi alapon nyugszik. Azonban az iránta való tiszteletet és ragaszkodást indokolja az értelem is, hiszen mindnyájunknak az az érdeke, hogy egy biztonságot nyújtó, erős államban élhessünk. Az állam adja meg azt a lehetőséget, hogy a polgárok nyugodtan dolgozhassanak, vagyont szerezhessenek s vagyonuknak, otthonuknak biztonságát élvezhessék. Minél erősebb, haladottabb és műveltebb az állam, annál nagyobb a polgároknak a biztonsága és szabadsága.

Minden állampolgárnak éreznie kell tehát, hogy a haza iránt kötelességei vannak, mert csak egy erős, virágzó államban fejlődhetik ki jóllét, polgári szabadság, műveltség és tudomány.

Csaknem minden államban vannak a többségi elemtől különböző népek, ú. n. kisebbségek. Ezeknek a többségi népétől rendszerint eltérő hagyományai és kultúrkincsei vannak. Ezek a külön kultúrkincsek nincsenek ellentétben az állam biztonságával és célkitűzéseivel, mert annál erősebb és szilárdabb az állam, minél többféle kultúrkincse van, s minél nagyobb a különböző fajok, vallásfelekezetek között a kölcsönös tisztelet és megértésen alapuló együttműködés.

43. Az állam és a polgárok.

Az állam hosszú időközön keresztül egy-egy teljes (absolut) hatalmú uralkodó kormányzása alatt állott. Az államfő akaratára (császár, szultán, király stb.) megfélembbezheterlen törvény volt. A történelmi fejlődés folyama alatt a népek is kivívták jogaikat, megnyerték szabadságukat, s a teljes hatalmú kormányzatot felváltotta az alkotmányos kormányzat. Most legújabb időben ismét gyakorlatba jött az úgynevezett tekintélyuralom, amely a demokrata kormányzat sok kilengésein és tehetetlenségein kíván segíteni.

Az alkotmányos kormányzásnak két formáját különböz-

tetjük meg : az egyeduralmi (monarchikus) és köztársasági (republicanus) formát.

Országunk alkotmányos királyság. Az alkotmányos országban a népképviselőt a törvényeket az uralkodóval egyetértésben hozza. A népképviselőt csak olyan törvényeket hozhat, amely az ország és a polgárok érdekeivel, hagyományai-
val, erkölcsi előhaladásával megegyezik. A rendes alkotmányos úton hozott törvényeket a nép erkölcsi szükségletnek tekinti és nem veszi ráerőszakolt tehernek. A szabadságszerető népek alkotmánya mindig nagyobb biztosítéka a rendnek, mint az abszolút hatalommal kormányzott népeké, ahol az alkotmány nem a nép akaratából született.

Az állampolgárok kötelességei között kiváló helyet foglal el az *adófizetés és katonáskodás*. Az államnak a művelődés és jogbiztonság föntartása és más célokra szüksége van pénzre, amelynek nagyobb része az adókból folyik be ; a közrend föntartása és az ország védelme szempontjából pedig szüksége van katonaságra. Egyetlen állampolgár sem vonhatja ki magát az adófizetés alól ; a férfiaknak azonkívül katonáskodnia is kell és szükség esetén részt kell venniök a haza védelmében is, ami bizony az élet kockáztatásával is jár. A hazáért, az állam biztonságáért mindent meg kell tenni ; még életünk feláldozásától sem szabad visszariadnunk.

44. A törvény iránt való engedelmesség ; az alkotmány tisztelete.

Az állam csak abban az esetben állhat fenn, ha polgárai az állam törvényeit nemcsak kényszerből, hanem önkéntes belátásból ismerik el kötelezőnek. Az államnak meg van a hatalma és joga arra, hogy az ellenszegülővel szemben megtorlásokat alkalmazzon. Vannak esetek, hogy némely törvény már idejét múlta, hiányos, nem felel meg a jogos igényeknek ; mindaddig azonban, amíg a törvény fönnáll, annak engedelmeskedni kell. Arra azonban joga van minden állampolgárnak, hogy a meg nem felelő, vagy kiegészítésre szoruló törvény megváltoztatására, illetve kiegészítésére a törvényes úton közreműködjen.

Az állami törvényeket két csoportra osztjuk fel. Egyik az alkotmánytörvény, másik a polgári törvények.

Az alkotmánytörvény a nagy közhatóságokat állapítja

meg; azoknak egymáshoz és a néphez való viszonyát szabályozza. A polgári törvények pedig az egyes polgároknak egymáshoz való viszonyát állapítják meg és szabályozzák.

A törvény iránt való tisztelettel nem ellenkezik az, hogy a törvény hibáit akár a sajtóban, akár más úton megbíráljuk és javítása érdekében javaslatokat tegyünk. Az alkotmánytörvény bíralatát azonban a törvény nem engedi meg. Az alkotmánytiszteletben kell tartani, mert az ellene vétőket a törvény szigorúan sújtja. Nem engedi meg a törvény az államfő, nálunk a király őfelsége és családja tetteinek bíralatát sem. A király személye szent és sérthetetlen.

45. Törvényhozók és a kormány kötelességei.

Az állam területén három nagy hatalom van: A törvényhozó, amely a törvényeket alkotja; a végrehajtó, amely a törvényeket alkalmazza és a bírói, amely a törvény megsértését megbünteti, a polgároknak egymáshoz való viszonyát rendezi.

A nép képviselői a nép bizalmából kerülnek a törvényhozás házába (parlamentbe). A legnagyobb megtiszteltetés, ami egy embert érhet, a nép bizalma. Aki ezt átérzi, meg is tesz mindent, ami a bizalomból kifolyólag rája hárul. A nép képviselőinek küldőik igazi érdekeit kell szem előtt tartaniok. A törvényhozói tisztség egyike a legfelelősségesebb megbízásoknak.

A törvényhozók kötelességét még fokozottabb mértékben érzik a kormány tagjai. A törvényjavaslatokat a kormány készíti elő. A törvény nem ellenkezhetik a nemzet érdekeivel, az emberiség (humanismus) és az erkölcsiség követelményeivel.

A kormány kötelességeihez tartozik még a meghozott törvényeknek igazságos végrehajtása és alkalmazása.

A kormányzat minden törvénnyel az egyetemes közérdeket szolgálja. A törvények pártos alkalmazása nagy kárral szokott járni.

A jó törvényeknek helyes alkalmazása szolgálja az állam, az egyes és az egyetemes emberiség érdekeit.

46. Ugyanazon ország különböző nemzeteinek egymáshoz való viszonya.

Nincs egyetlen állam sem, melyben csupa egyfajú és egy nyelvű emberek laknának. Mint a réten ezer meg ezer változata van a növényeknek, idők folyamán nemcsak a nagyvilágon, hanem ugyanazon államban is különböző nyelvű és fajhoz tartozó népek kerültek össze és laknak együtt. Azokat a népeket, melyek az állam területén nem az uralkodó fajhoz tartoznak, kisebbségeknek nevezzük. A nemzetközi megállapodások szerint a kisebbségeknek joguk van a törvény keretein belül faji és vallási kultúrájának föntartásához. Nincs nagyobb szerencsétlenség egy országban, mint mikor a többség és a kisebbségek, vagy pedig a kisebbségek, különböző nemzetiségek egymás között viszálykodnak, ellenségeskednek, egymás ellen harcolnak. Minden nép Isten teremtménye, egymást meg kell becsüljük. A többség természetesen sokat tehet a különböző népi kisebbségek közötti békés, összhangzó élet megteremtése szempontjából. Ott, ahol egymás külön sajátosságait megbecsülik és az együttműködés szempontjából az utat előkészítik, valóban hasznos munkát végeznek a termékenyítő munka számára.

47. A halálbüntetés.

Régebben a büntetések nagyon szigorúak voltak. Kisebbségekért is évekig börtönben sinlődtek az áldozatok, a halálbüntetést pedig éppen bőségesen mérték, különösen hatalmi, politikai, sőt tudományos és vallási kérdésekben is. A büntetésnek megtorló, elrémítő, megfélemlítő hatása volt. Az emberi művelődés alsóbb fokán érthető is. A vad embereket csak megfélemlítéssel lehetett a polgári élet rendjéhez, szelídebb erkölcsökhöz szoktatni. A halálbüntetést ma csak kivételes esetben, főbenjáró bűnösökkel szemben alkalmazzák. Vannak államok, amelyek a halálbüntetést teljesen el is törölték.

A modern igazságszolgáltatásban a büntetésnek elsősorban javító célzata van. Vannak ugyan bűnök, melyeknek megjavítására nagyon kevés a remény. Ezekről a társadalom úgy védekezik, hogy a bűnöst elzárja hosszabb időre, vagy pedig ki is végzi. Ez utóbbi a védekezésnek és elrettentésnek is nagyon erős példája.

A halálbüntetés hívei azzal érvelnek, hogy a társadalom

a halálbüntetés eltörlésével nem tud eléggé védekezni a társadalomellenes, megrögzött bűnösökkel szemben. Ezzel a felfogással is a halálbüntetést nagyon ritkán és csak enyhítő körülményt nem tartalmazó súlyos esetekben alkalmazzák. Nevezetesen gyilkosság, különösen az uralkodó család ellen elkövetett gyilkosság esetén. Abban ma minden híve a halálbüntetésnek megegyezik, hogy a végrehajtásnak gyorsnak és minél kevesebb fájdalommal járónak kell lenni. Régen, még a XVIII. században is volt példa rá, hogy a kivégzést különböző kínzásokkal is összekötötték.

A halálbüntetés ellenzői azzal érvelnek, hogy az elrettenítés nem nagyobb a halálbüntetéssel, mint az életfogytiglani fogsággal, az elítéltnak nem marad ideje a megjavulásra, bírói tévedés esetén nem lehet jóvátenni a hibát. A XVIII. században különösen Voltaire harcolt nagyon a halálbüntetés ellen, később Victor Hugo, akinek egyik regénye (Egy halálraítéltnak utolsó napjai) valóságos propagandairat a halálbüntetés ellen.

A ker. erkölcsstan a halálbüntetés ellen van. A kultúra továbbhaladásával remény van az emberiség oly erkölcsi tökéletesbülésére, hogy a halálbüntetésre nem is lesz szükség. Ennél a kérdésnél jusson különösen eszünkbe: „Ne ítéld, hogy ne; ítéltessél. (Mt. 7 : 1.)

48. Közművelődési és jótékonyági egyesületek.

A társadalomban az egyházon és az államon kívül még számtalan szervezet van, melyek közül egyiknek vagy a másiknak az ember tagja lesz. Vannak tudományos egyesületek, társadalmi, vallási, kulturális, jótékonyági és tisztán csak szórakozás céljából alakult egyesületek, sportegyesületek stb.

Az ilyen egyesületek mind szükségesek valamilyen szempontból. Az ember nem tett eleget erkölcsi kötelezettségének azzal, ha a mindennapi munkáját elvégezte, hanem útat és módot kell találjon arra is, hogy embertársainak ügyét a szigorúan vett élethivatáson felül munkával is előmozdítsa. Erre szolgálnak a különböző egyesületek.

A tudományos egyesületeknek az emberek csak egy kisebb csoportja lehet a tagja, mert a tudományos műveltség nagy előkészületet és tehetséget követel meg. A tudomány azonban kiváltság és éppen a tudósoknak az az egyik legfőbb kötelességük, hogy a tudományt ne csak műveljék, hanem terjesszék is.

„Gyertyát sem azért gyújtanak, hogy a véka alá, hanem, hogy a gyertyatartóba tegyék és fénylék mindazoknak, akik a házban vannak“ (Mt. 5: 15.) A tudományos műveltség nemcsak nagy kiváltság, hanem nagy és szent kötelesség is. A tudományt terjeszteni, népszerűsíteni kell, hogy annak áldásában minél többen részesüljenek.

Az egyháztársadalmi egyesületek rendszerint a kultúra kincseinek terjesztésén kívül jótékonyssággal is foglalkoznak. Régebben, midőn még az egyesületi élet nem volt kifejlődve, a jótékonyt egyénileg gyakorolták. Ma még minden egyház kebelében vannak az egyház külön céljait előmozdító egyesületeken kívül emberbaráti, jótékony intézetek, melyeknek az a célja, hogy az elhagyatottakat, árvákat, szerencsétleneket, elcsúszottakat, bűn útjára tévedteket gondozzák. Az ily egyesületeknek támogatása egyenesen erkölcsi kötelesség.

A *szórakozás* céljából alakult egyesületek sem különböznek az erkölcsstan szempontjából. Az emberi életnek az a rendes beosztása, hogy a munka, pihenés és szórakozás aránylagosan legyen elrendezve. A lélek csak akkor maradhat üdén, egyensúlyban, ha a szórakozás alkalmairól is gondoskodunk. A túlzásba vitt munka, bármilyen tiszteletreméltó is, de az egészségnek ártalmára lehet.

A nemes szórakozási alkalmak az embernek embertársaihoz való viszonyát kedvezően befolyásolják. Kiváló alkalmul szolgálnak arra, hogy az őszinte, fesztelen összejövetelek alkalmával az emberek egymást igazán megismerjék és barátságot kössenek. Az igazi barátság egyike a legnagyobb áldásoknak, amit az élet az embernek adhat.

A szórakozási alkalmak elfajulhatnak, alkalmul szolgálhatnak evésre, ivásra, dorbézolásra és nyerészkedő kártyajátékok gyakorlására. Ezekre az embernek nincsen szüksége, mert ezek nem javára, hanem ártalmára vannak. Az eszem-izom barátság csak addig tart, amíg az ember pénzzel bírja. A nyerészkedő kártya ártalmára van az idegeknek, az ember anyagi biztonságának, erkölcsi mivoltának. Még az is veszít rajta, aki nyer. Amint anyagiakban nyer, többet veszít erkölcsiekben.

Itt emlékezünk meg a *sportról* is. A sport nemcsak szórakozás, hanem bizonyos mértékben kötelesség is. A sport hasznát a következőkben foglaljuk össze: Erősíti, ügyesíti a testet, előmozdítja az egészséget. A legfőbb sportnak a gyakorlása az ember önbizalmát növeli, az életküzdelemre rákészít, megtanítja a sportolót arra, hogy a küzdelemben szabályszerűen,

nemesen, kitartással vegyen részt. Amellett elfoglalja az ifjú embert haszontalan vagy pedig káros szórakozásoktól.

Egyénileg mindenkinek meg kell állapítania, hogy melyik sport válik hasznára. Gyöngé szervezettel, betegségre hajló ifjak vegyék igénybe az orvos tanácsát. Az erős és egészséges pedig úzzön foglalkozásával összeegyeztethető sportot.

D) EMBERTÁRSAINK.

49. Embertársainkhoz való viszonyunk.

Az embereknek egymáshoz való viszonyát gyakorlati szempontból a törvény szabályozza. Ezáltal orvosolja a társadalom a sérelmeket, a jogtalanságokat. Ha a törvény ereje megszűnik, rövid időn belül teljes zűrzavar (anarchia) üti fel a fejét.

A polgári törvények ereje azonban csak a rend fönntartására hat ki. E törvényeken kívül még szükség van az erkölcsi törvényekre, melyek mindig magasabbak és többet kívánnak, mint a parlamentek által megállapított törvény. Az igazán erkölcsi alapon álló ember számára a törvény fölösleges is, mert ő többet tesz, mint amit a törvény kíván s így nem juthat összeütközésbe a polgári törvényekkel.

Az erkölcsi törvényeket nem lehet úgy kodifikálni, mint a világi törvényeket. Azok sokkal többet jelentenek annál, mint amit paragrafusokba lehet szedni. Az erkölcsiség alapja a lélekben van. Ennek a gondolatnak ad kifejezést Kant Immanuel a nagy német bölcselő, amidőn azt mondja: „Két dolog tölt el engem mindig növekvő csodálattal és tiszteletteljes félelemmel — minél többet és mélyebben fontolom — a csillagos ég fölöttem és az erkölcsi törvény énbennem”. A nagy magyar gondolkozó és regényíró: Br. Eötvös József azt mondja: „Sohase higgy annak a gondolatnak, amelynek a szív ellene mond”, Goethenek eme mondása is erre vezet: „Jó embernek jó utat, sugalmas ösztöne mutat”.

Az erkölcsi törvények, indítások a szívben vannak. Mégis helyes, ha embertársainkkal való viszonyunkra nézve álláspontunkat összefoglaljuk.

1. *A velünk egyenlő korúakkal és egyenlő rangúakkal való viszonyunk.* Az életben ezekkel találkozunk a legtöbbször, Munkatársainkkal, barátainkkal való jó, vagy rossz viszonyunkból az életnek sok öröme és keserősége támad. Ha munkatársainkkal,

barátaikkal szeretetteljes viszonyban vagyunk, ha közös céljaink és eszményeink vannak, egymást lelkesítjük a munkában; ellenkezően megkeserítjük magunknak is és a környezetünkben az életét. A baráti viszonyból származik életünknek legtöbb kellemes, boldog napja. Éppen ezért ápoljuk és tartjuk fenn a barátságot, mert az igaz barát az élet egyik legnagyobb és legértékesebb adománya. De ne feledjük, hogy az igaz barátság csak erkölcsi alapon lehetséges. Akik nem állanak erkölcsi alapon, a barátság nemes érzelmének nem lehetnek boldog birtokosai, mert az ilyenek között csak cinkosság lehetséges.

2. *A fiatalokkal és nálunknál egyszerűbb sorsban élőkkel való viszonyunk.* A fiatalabbak és az egyszerű sorsban élő emberek az idősebbekkel szemben bizonyos tiszteletteljes magatartást tanúsítanak. Ezt a viszonyt maga a történelmi fejlődés alakította ki. Azonban nagyon téved az az idősebb, vagy magasabbrangú ember, aki ebből kifolyóan önző célokat tűzne maga elébe. A keresztény ember erkölcstana nem a jogok, hanem a kötelességek tana. Az emberekkel való viszonyunkban nem azt kell nézni, hogy mi a jogunk, hanem, hogy mi a kötelességünk. A tapasztalt idősebb embernek elég lehetősége akadhat arra, hogy az ifjabbaknak a helyes útra példát, útmutatást adjon. A szerényebb sorsban levővel igazi művelt ember nem éreztet sértő fölényt, hanem vele is úgy bánik, mint felebarátjával.

3. *Az idősebbekkel és magasabbrangúakkal szemben tisztelettel és becsüléssel tartozunk.* Tőlük sokat tanulhatunk, ha esetleg valamilyen állást töltenek be, várhatunk is. Mindezekről eltekintve az emberek között szeretetnek, tiszteletnek és egymás megbecsülésének az elve kell, hogy uralkodjék. Pál apostol is arra ínt: „Meg kell adnunk annak a tisztességet, akinek tisztességgel tartozunk.” (Róm. 13 : 7.).

4. *A szegények segítése.* Az emberi szív a szegénynek, nyomorútnak sorsán gyakran megesik. Ők is embertársaink és a jobb sorban levő embert mindig a felelősség érzete kell, hogy megihlesse, valahányszor ilyeneket lát. Nem elég, ha könyöradományokkal lerázzuk a nyakunkról az ilyen szerencsétleneket, hanem arról kell gondoskodnunk, hogy elhagyatott szerencsétlenek és nyomorútnak ne legyenek az utcán és köz-helyeken, hanem jussanak munkához, ha munkaképesek és valamely menedékhelyre, ha munkára már nem alkalmazhatók. A társadalomnak ezen a téren még sok teendője van.

5. *A nagybetegekkel, haldoklókkal szemben is különös kö-*

telességeink vannak. Az ők amúgy is szomorú sorsát ne tegyük még nehezebbé és elviselhetetlenebbé figyelmetlenséggel, vagy éppen bántó zavarással. A haldoklónak minden jogos és lehető kívánságát teljesíteni kell. Ha valaki már az életnek nem menthető meg, legalább az utolsó napjaiban találjon a környezete részéről gyöngédséget és szeretetet.

6. *A halottakkal* sem szakad meg az embernek a kapcsolata teljesen. A halottak emléke és munkáinak eredménye fönmarad. Fönmarad az, amit *személyiségnek* nevezünk, mert a személyiség a testtől független. Az élők a halottakról bírálatot is mondanak, különösen a közélet embereiről. Ebben az esetben nem mindenkor tartható be az, hogy a halottakról vagy jót, vagy semmit. A történelem nem mondhat le arról, hogy az emberek tetteiről ítéletet mondjon. Ennek az ítéletnek azonban igazságosnak, tárgyilagossáknak kell lennie. A halottak már nem védekezhetnek. Aki arra vállalkozik, hogy róluk ítéletet mondjon, lelkiismereti alapon tegye azt. A halottat igazságatlanul bírálgatni, vagy éppen rágalmazni egyike a leggyávább bűnöknek és alávalóságoknak.

7. *A bűnösökkel való bánásmód.* A mi társadalmunk kegyetlenül eltaszítja magától azt, akit bűnösnek talál, különösen, ha a világi bíróság azt meg is állapította. Az ilyen embereket kizárják az ú. n. jó társaságokból s azáltal megjavulásukat csaknem lehetetlenné teszik. Ez a társadalomnak egyik nagy hibája, mert a bűnösnek a javulásra vezető utat kell megmutatni, javulását elő kell segíteni, nem pedig megakadályozni. A világon különben annyi bűn van, hogy rendszerint a társadalom csak a kicsinyeket üldözi, a nagyokhoz nem mer nyúlani.

A bűnösselel való emberséges eljárásnak nem szabad odáig menni, hogy az bűnpártolássá váljék. A cél mindig a javítás, s ha ez sikerül, akkor a társadalomnak nagy nyeresége van. A bűn megállapítása nem könnyű feladat. Csak annak van joga az emberről ítéletet mondani, aki minden önző érdektől mentesen, keresztényi szeretetből és javítási szándékból teszi.

8. *Ellenségeinkkel való bánásmód.* Az ellenség szót kétféle értelemben használják. Ellenségnek nevezzük azt a nemzetet, amellyel hadiállapotban vagyunk. Ebben az esetben az a kötelességünk, ami nemzetünknek az érdeke. Az állam érdekeit minden eszközzel meg kell védenünk, de a harcban is érvényesülnek az erkölcsi elvek. Fölösleges kegyetlenségeket még harc közben sem követ el az emberséges katona. A meghódított te-

rületen pedig óvakodik minden hatalmaskodástól és kegyetlenségtől, A vadság, barbárság, védtelen népnek üldözése nem katonához illő dolog.

A szó köznapi értelmében ellenségnek nevezzük azokat a polgártársainkat, akik ránk valami okból haragszanak, ellenünk áskálódnak, valami okból útjukban vagyunk, talán miattunk nem tudtak érvényesülni. A közéletben sok ilyen káros küzdelmet, viszálykodást látunk.

A nemesszívű keresztény a támadásra nem felel támadással. Ha sértik és valótlanúságot mondanak róla: magát megvédi, de nem támad viszont, főleg nem nyúl alacsonyrendű eszközökhöz. Az igazi erős jellem még a legádázabb támadásra sem felel támadással; ellenségét nem bántja, sőt, ha teheti, a rosszért jóval fizet. „Senkinek gonosz helyébe gonoszt ne fizessetek. Ne győzöttessél meg a gonosztól, hanem inkább a gonoszt jóval győzd meg.” (Róm. 12: 17—21.)

Az embernek türelmes, igazán keresztényi magatartását gyakran gyöngeségnek vagy gyávaságnak magyarázzák. És éppen ebben van a tűrő félnek nagyszerűsége, hogy annyi mindent elvisel ártatlansága tudatában. Az ily igazi keresztény magatartást nagyszerűen festi a világhírű francia regényíró: *Victor Hugo*: „*A nyomorultak*” című világhírű regényében egy megtért gályarab nagyszerűen megrajzolt alakjában; Jókai Mór, a nagy magyar regényíró több regényében, különösen „*Egy az Isten*” c. regénye Adorján Manassé nemes alakjában. Ilyen alakokat találunk Rabbindranath Tagore „*Bimala*” című regényében is. A valóságban az emberi jellem nem jelenik meg ily tiszta vonásokkal, mint a nagy művészek alkotásaiban.

Ne féljünk attól, hogy embertársaink félreértenek. Maradjunk meg a tiszta erkölcsiség útján, tűrjünk, ha tűrnünk kell, mert örökké igaz marad, amit a halálra ítélt Sokrates mondott: „Jobb az igazságtalanságot elszenvedni, mint elkövetni.”

50. Az igazságosság és szeretet főbb törvényei.

1. *Ne ölj.* Az emberi társadalom fejlődésének egyik bizonyítéka és legnagyobb szerű eredménye az ember életbiztonsága. A vad és kevésbé vad állapotok között csak az erő: a jog és a törvény. Ez szabályozza az embereknek egymáshoz való

viszonyát. Az erősebb maga vesz elégtételt magának, midőn sértve érzi magát. Az elégtétel gyakran a legbrutálisabb volt: a gyilkosság. Ennek a régi vad eljárásnak a nyoma sokáig fönmaradt az úgynevezett vérbosszúban, midőn a sértett fél nemcsak a sértőt, hanem annak egész családját is lemészárolta. Ilyen eset Zách Feliciánnak és családjának szomorú végzete Nagy Lajos egyébként lovagias, nemeslelkű magyar király idejében. A vérbosszúnak nyomai a balkán népeknél még ma is feltalálhatók.

Az emberölést a törvény teljes szigorával sújtja. A „gyilkos” szótól megborzad minden ember, akiben erkölcsi érzék van.

A durva (késsel, bottal, méreggel) végrehajtott gyilkosságokon kívül vannak finomabb gyilkoló eszközök is. Ilyenek: mikor valaki elől elvágják az élet lehetőségeit, rágalommal és más gonosz intrikákkal, cselszövésekkel lehetetlenné teszik jogos érvényesülését, vagy pedig egy népet kizárnak az emberjogok élvezetéből. Ezek mind közel állanak a gyilkosság bűnéhez.

Jézus az ő magasztos tanításaiban nemcsak tiltja a gyilkosságot, hanem ellenkezően az élet védelmét, magunkét és felebarátainkét egyformán kötelességünké tette.

2. *A jogos önvédelem.* Életünk a legdrágább kincs, amivel rendelkezünk. Ha azt elveszítettük, vége minden lehetőségnek, hogy kötelességeinket teljesítsük. Az életet meg kell becsüljük és fön kell tartasuk mindaddig, míg az Isten akarja, hogy éljünk. Ha életünk kockán forog, mindent meg kell tennünk, hogy megmentjük. A bíróság több esetben mentett fel olyant, aki emberöléssel volt vádolva azzal az indoklással, hogy tettét jogos önvédelemből követte el. Az erkölcsstan ellene van a gyilkosság minden fajának, de a jogos önvédelem esetén kénytelen szigorú ítéletét enyhíteni.

3. *Ne lopj.* A fejlődött társadalomnak egyik létalapja a tulajdon. A társadalom a tulajdont egészen a legújabb időig szentnek és sérthetetlennek tartotta. Midőn azonban a társadalmi helyzet azt indokolja, az állam a vagyon elosztásában a törvényes eszközök és alkotmány intézkedéseinek szemelött tartásával módosításokat eszközölhet.

Más vagyonát bántani nem szabad. Amit reánk bíztak, azt hűséggel meg kell őriznünk. Szükség esetén pontos és lelkiismeretesen el kell róla számolnunk.

A közvagyonnak csalással, félrevezetéssel való eltulajdonítását sikkasztásnak nevezzük. A törvény súlyosan bünteti a sikkasztást, mely erkölcsi szempontból éppen olyan nagy bűn,

mint maga a dúrva lopás. Aki egyszer ezeket a bűnöket elkövette, elveszítette embertársai bizalmát. Ez még súlyosabb büntetés, mint a börtön, amit el kellett szenvednie.

4. *Ne tégy a te felebarátod ellen hamis tanúbizonyságot.* Az emberek között sokféle ügy van, melyekből félreértések és vitás, peres ügyek származnak. A vitás ügyeket igen gyakran a bíróságnál döntik el. Ily alkalmakkor a bíróság tanúkat idéz be. A tanúkat vallomásukra megesketik. A bíró a tanúvallomások és más fontos körülmények pontos mérlegelésével hoz ítéletet. Az eskű alatt tett vallomás tehát nagyon fontos. Aki a szavával játszik, vagy pedig tudatosan valótlan mond olyan célból, hogy azáltal a bíróságot félrevezesse, nagy bűnt követ el, melynek megállapítása esetén a világi törvények is nagy büntetést szabnak ki. Csak alacsony gondolkozású ember tehet a valóságnak meg nem felelő vallomást. Az eskűt a régi zsidó szokás szerint nagy előkészület és szertartás előzte meg. Ma is figyelmeztetnek mindenkit az eskű szentségére és komolyságára. Erkölcsi alapon álló ember nem is vét eme komoly törvény ellen.

51. A párbaj.

A párbaj két egyén között előre megállapított helyen és föltételek mellett párbajsegédek jelenlétében és ellenőrzése mellett a becsület védelmében vívott harc.

A párbaj intézménye a középkori lovagkor hagyatéka; a középkorban istenítélet jelentősége is volt. Csak a lovagok gyakorolták. Ma senkisé is tulajdonít istenítélet jelentőséget a párbajnak; a polgári törvények tiltják; elkövetőit büntetik. A közvélemény ellene van, de azért még ma sem ment ki divatból. Előkelő körökben nagyon gyakori ma is, a katonatisztek között pedig bizonyos esetekben párbajként áll fönn.

A párbaj az egyének között körülbelül az, ami a nemzetek között a háború; csak abban az esetben menthető, ha önvédelmi, vagy becsületvédelmi célt szolgál. Bizonyos mértékig menti az is, hogy a polgári törvények a becsület védelme szempontjából nagyon enyhék, vagy pedig tehetetlenek. Előfordul, hogy az ember éppen akkor nem nyer elégtételt, mikor a gonoszság, vagy léhaság lelke mélyéig megbántotta. Ilyenkor az ember, mint utolsó eszközhöz, a párbajhoz folyamodik, amely lényegében önbíráskodás és csak befejez egy ügyet, de igazsá-

got nem szolgáltat. Természetesen éppen olyan távol áll a keresztényi szeretettől, mint maga a háború minden borzalmával.

A párbaj tehát, mint az igazságnak, a megsértett jogrendnek a védelmezője, helyreállítója nem jöhet komolyan számításba. Valami azonban mégis van benne. Pl. Puskin a nagy orosz költő kihívja párbajra felesége csábítóját, a francia követet. A pisztolypárbajban mindketten megsebesülnek; a csábító, a bűnös könnyebben, a becsületét védő férj pedig halálosan. A küzdelem véletlen esélye nem kedvezett az igazságnak, de a becsületére féltékeny költő mégis megmutatta, hogy családi élete szentélyét életével is igyekszik megvédeni.

Hogy a párbaj még ma is fönnállhat, az társadalmi fejlődésünk hiányának tudható be. T. i. társadalmi életünknek annyira fejlettnnek kellene lennie, hogy az egymás ellen elkövetett durva sértéseknek nem volna szabad előfordulniok, vagy pedig, ha előfordulnak, kellő módon meg kellene torolni. Ha a büntető paragrafusok nem elég erősek, akkor a társadalom kell, hogy becsületbíróságokat állítson fel s a közvélemény lesújtó hatalmával lehetetlenné tegyen minden durva, alattomos, gonosz sértést.

A párbaj tehát nem mint önálló jelenség áll fenn, hanem, mintegy csomó más emberi gyarlóságnak, véteknek és bűnnek, néha előítéletnek kísérő jelensége. Az erkölcsstan nemcsak a párbajt ítéli el, hanem a párbajt előidéző okokat is.

A keresztény erkölcsstan álláspontján egy nemes becsületes ember számára nem lehet párbajkényszer. A párbajban amúgy sem az igazság, hanem az ügyesség vagy pedig a véletlen győz. A becsületes, erényes ember köztiszteletnek kell örvendjen a párbaj megtagadás esetén is; a jó, sikeres vívó pedig nemcsak kardjával, hanem tisztességes életével is ki kell érdemelje a közbecsülést.

E) A NAGY VILÁG.

52. A nemzeteknek egymáshoz való viszonya.

A történelem tanúbizonysága szerint a különböző népek állandóan harcban állottak egymással. Csak azok a nemzetek haladhattak előre, melyek másokat legyőztek, ezzel hatalomra jutottak s a hatalom által biztosították hazájuknak szabadságát, határaik és nemzeti létüknek biztonságát. A régi latin köz-

mondás: ha békét akarsz, készülj háborúra, még ma is a nemzeteknek egyik jelszava. A nemzetek javainak, létüknek biztonságát még ma sem az erkölcsstan örökérvényű törvényeiben találják meg, hanem a jó hadseregben. Úgy látszik, hogy az emberi társadalomban is a természeti törvény érvényesül: a nagy hal elnyeli a kicsi halat. Az élet örök harc a létért, a fennmaradásért. Az erős megmarad, a gyenge elpusztul.

Még vagyunk győződve arról, hogy Istennek nagyobb céljai vannak annál, minthogy a nemzetek folytonosan egymás ellen küzdjenek, harcoljanak, egymás értékeit pusztítsák, de a jelen állapotok előtt nem hunyhatunk szemet. A nemzetek közötti állandó béke, a háborút kizáró emberi társadalom még csak a jövő reménysége, zenéje, de azért nem megvalósíthatatlan ábránd. Az emberiség legjobbjai azért küzdöttek és reménykedtek. Ma azonban a tényleges valóság egészen más és ma erről kell szemlélnünk a világ mai helyzetét.

A nemzetek sem a lakosság számában, sem erkölcsi, szellemi és anyagi erőben nem egyenlők. Bizonyos törvények fejlődtek ki a történelem folyamán. Egymás javait, határait, polgárainak jogait tiszteletben kell tartaniok. Egymás belső ügyeibe nem avatkoznak. A kereskedelemben, a népek versenyében, általában az egymáshoz való viszonyban ugyanazoknak az erkölcsi törvényeknek kell uralkodniok, mint az egyének között.

A nemzetek életében, mint az egyének egymás közötti viszonyában, félreértések, ellentétek állhatnak be. Az egyének az egymás közötti ellentéteket elrendezhetik a polgári bíróság útján, melynek döntésében meg kell nyugodniok. A nemzetek fölött ilyen bíróság nincsen. A vitás ügyek végül is háborúval intéződnek el.

A háború a legnagyobb rossz, ami az emberiséget érheti. Aki háborút idéz elő, a legnagyobb bajt és szerencsétlenséget zúdítja harcoló nemzetekre. A hosszas háborúkból az emberiség nemcsak emberéletben és anyagi javakban, hanem erkölcsileg is felbecsülhetetlen károkat szenved. A lappangó vad ösztönök előtérbe jutnak, az erkölcsi gátlások megszűnnek, az erkölcsiség visszasülyed régibb, kezdetlegesebb állapotába.

Az emberi kultúra utóbbi időben a háború vadságait is igyekezett valamennyire enyhíteni. Különösen a vörös kereszt egyesület megalapítása óta nemzetközi egyezmények intézkednek arról, hogy fölösleges, a győzelem érdekeit nem szolgáló kegyetlenségeket, károkat kisebbé tegyék, a meghódított területen

lakó néppel, foglyokkal és sebesültekkel bánjanak emberségesen.

A háborúk és forradalmak azt mutatják, hogy a háborús felek ezeket az általános erkölcsi elveket a küzdelmek hevében nem mindig veszik figyelembe. Az erkölcsi törvény ellen vétőket a történelem súlyosan el fogja ítélni.

Azonban napjainkban bármennyire megvalósíthatatlannak látszik is, nem adjuk fel a reményt, hogy a nemzetek között is az áldott béke fog uralkodni és a vitás kérdések elintézésére a háborún kívül más módot, emberséges módot fognak találni.

53. A socialismus.

Az emberi társadalom fokozatosan halad előre. A társadalmi szervezet az emberi élet és boldogság, a közművelődés előmozdítására alakult. A társadalmi szervezet nélkülözhetlen, áldása megbecsülhetetlen, azonban eddig még nem ismerünk egyetlen szervezetet sem, amely minden kérdést megoldott volna. Minden kornak meg van a maga nagy nyomorúsága a kétségtelen áldásai mellett is. Az újkorban az Amerika felfedezése óta, a gyárak felállításával, a fölvilágosodás és a nagy francia forradalom óta az emberi boldogság nem valósúlhatott meg olyan mértékben, mint ahogy azt a nagy álmodók remélték pl. a nagy francia forradalom előtt. A fény mellett az árnyék, a műveltség mellett az erkölcsi lezüllés, egyesek meggazdagodása mellett a tömegek elszegényedése jelent meg. A XVI. század óta az irodalom állandóan foglalkozott a társadalom javításával. Azt a mozgalmat, amely a társadalom megjavításával foglalkozik, socialismusnak nevezték (Proutdon). Ez a meghatározás azonban nem helyes, mert túl általános. A régi konzervativizmus és az egyház is a társadalom megjavítását egyik legfőbb feladatának tekinti és mégsem azonos a socialismussal. A socialismus valójában az a mozgalom, amelynek rendszerét Marx Károly (1818—1883) dolgozta ki s követői tovább fejlesztették; újabb időben ettől lényegesen eltérő socialista szervezetek alakultak, mint a minők a fascismus és nemzeti socialista államszervezetek. Utóbbiak teljesen nemzeti alapon állanak, a marxismus ellenben nemzetközi alapon áll.

A Marx-féle társadalmi mozgalom a tőke mindenhatósága ellen lép fel. Szerinte az értékmérő nem a pénz, a tőke, hanem a munka. A nagytőke a munkaerőt teljesen kihasználja,

rabszolgaságába hajtja. Mivel a munkaerőért sokkal kevesebbet fizetnek, mint amit valójában ér, a munkások kihasználása folytán előáll az értéktöbblet, ami a munkaadónak jut. Az értéktöbblet folytán a munkaadó tőkéje állandóan nő. A tőke növekedésével és többtermelésével a vagyon kevesek kezébe kerül; nagy üzemek, ezekkel kapcsolatosan kartelek állanak elő, melyek a kis üzemeket tönkre teszik, a munkásokat pedig közönséges eszközökké, modern rabszolgákká süllyesztik le.

A nagytőke elleni küzdelemnek egyetlen szere a munkásságnak megszervezése. Ez meg is történt és a szocialista szervezetek sztrájkokkal és más eszközökkel sokat javítottak a munkásság helyzetén. A szocialista mozgalom azonban nem elégedett meg a munkásság helyzetének javításával, hanem új társadalmi berendezésre törekedett, amely éppen ellentéte a szabadelvű, szabad-verseny alapján álló társadalomnak. A marxista socializmus a vagyonközösséget (kommunizmus) tartja az emberi élet és társadalmi fejlődés legbiztosabb eszközének. A vallással és a nemzeti eszmével nem törődik, sőt a vallást száműzi a társadalmi rendszerből, mert úgy tekinti, mint a kapitalizmus föltétlen tartozékát. Az anyagi javak birtokában minden kérdést megoldottnak vél.

Addig, amíg a kommunista államszervezet csak a türelmes papíron jelent meg, még föl lehetett tenni, hogy sok életrevaló dolog van benne, de mióta több államban testet öltött, a kiábrándulás is bekövetkezett.

Az ember tulajdon után vágyik; lelke telve van magasabb vágyakkal, reményekkel, sóvárgásokkal és sohasem fog lemondani az anyagiak kedvéért a szellemi és lelki kincsekről. A vallási és nemzeti érzés az embernek lényege. A kommunizmus ezzel nem számol és ezért is bukik meg.

A socializmus más modern alakulatai: a fascizmus és nemzeti socializmus már minden emberi értéket: anyagit és szellemit egyaránt belevisz a rendszerébe. Itt a vallási és nemzeti érzés is megtalálja a maga méltó helyét. A nemzet minden anyagi, szellemi és erkölcsi erőit központosítja s ezáltal tényleg nagy hatást, nagy eredményeket ért el.

Mi most már a mi álláspontunk ezekkel a mozgalmakkal? A keresztény vallás ellene van minden egyoldalú megoldásnak. A socializmus mostani alakulatában új, hiszen még száz esztendő múlva sem tekint vissza. Amit eddig a maga külön útján megoldott, az csak alkalmi és nem végleges megoldás. A világ forrongásban van. Hatalmas erők küzdenek egymás ellen. Még

csak sejteni sem lehet, hogy a küzdelemnek mikor lesz vége. Azt azonban teljes hittel hirdetjük, hogy a vallás, emberszeretet nagy eszméi kárára nem lehet megoldani az emberiség kérdéseit. Őszinte, alázatos keresztény hittel, Istenben bízó lelkiülettel, Jézus példájának és tanításainak követésével azonban minden megoldható. Csak az lesz állandó megoldás, amely az Isten akaratával megegyezik. Az emberiségnek föl kell ismernie, hogy csak vallásos alapon lehet az emberi élet és boldogság kérdéseit megoldani.

54. A pacifizmus.

Az emberiség legjobbjai már régóta gondolkoznak azon, hogy miképpen lehetne a nemzetek között a háborút intézményesen megszüntetni. Erre nézve sok jószándékú terv látott napvilágot, de a gyakorlatban egyik sem vált be. Van olyan elmélet, mely az ember erkölcsi képességeinek kifejlődésétől várja az áldott, egyetemes béke állandó megvalósítását. (Bulwer). Másik meg azt gondolja, hogy a gyilkoló szerszámok tökéletesebbülésével az emberiség visszariad a háború viselésétől. Ezek és még sok más, hasonló jószándékú elmélet a gondolatot felszínen tartják, de gyakorlati eredményei egyelőre bizonytalanok.

Sokat gondolkoztak és munkálkodtak egy nemzetek fölött álló bíróság föllállításáról is. Ennek az lesz a feladata, hogy a népek vitás ügyeiben ítéletet hozzon. Egyelőre nem látszik sikeresnek ez a szép eszme sem, de a gondolat föltétlenül szép és jó.

A hívő ember a jóban és igazban akkor is bízik, ha jelenleg megvalósíthatatlannak látszik. A béke, az állandó nemzetközi béke Jézus szíve szerinti gondolat. Ma talán még csak illúzió, még csak a jövő zenéje. Mondjuk: álom, szép álom — de „az álmok nem hazudnak“.